

О. М. Цільмак
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії

Одеський державний університет внутрішніх справ

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НА ЕТАПАХ ПОБУДОВИ ТА ПЕРЕВІРКИ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ВЕРСІЙ

У статті розглянуті етапи процесу побудови та перевірки криміналістичних версій (підготовчий, пошуково-формулюючий, операціональний та оцінний) та у відповідності до цих етапів визначаються конкретні завдання, що повинні вирішити суб'єкти досудового розслідування. Виокремлення конкретних основних завдань дає розуміння суб'єктами досудового розслідування сутності процесу побудови та перевірки криміналістичних версій, своєчасне виявлення помилок та їх усунення; досягнення ефективних результатів у процесі досудового розслідування та розкриття злочину.

Органи внутрішніх справ повинні захищати права і свободи людини та громадянина, тим самим забезпечувати законність і правопорядок у державі. Слід наголосити, що саме від ефективності діяльності ОВС значною мірою залежить успішність та стабільність суспільного розвитку. Однак, на сучасному етапі, модель української правоохоронної системи не відповідає потребам суспільства та загальноновизнаним міжнародним демократичним стандартам, тому потребує реформування та модернізації.

Першим шляхом для модернізації правоохоронної системи став закон України «Про національну поліцію, який був ухвалений 2 липня 2015 року Верховною Радою та підписаний 04 серпня 2015 року президентом України П.О. Порошенком. У цьому законі підкреслено, що основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції є рівень довіри населення до поліції.

На жаль, на сьогодні можна констатувати низький рівень довіри населення до ОВС. Як свідчать соціологічні данні, одним із вагомих критеріїв, що впливає на імідж ОВС, є процес розслідування та розкриття правопорушень.

Тому, для забезпечення ефективності досудового розслідування вкрай необхідне наукове обґрунтування тактики, методики, засобів та способів розслідування та розкриття злочинів. Слід зазначити, що

розслідування кожного злочину обов'язково торкається процесу побудови та перевірки криміналістичних версій, який, на мою думку, також повинен модернізуватися та поступово здобувати найбільш високий професійний рівень.

Криміналістичні версії та технологія планування розслідування злочинів сформувався в самостійну приватну криміналістичну теорію, яка базується на досягненнях інших галузей наук таких, як; філософія, логіка, психологія управління, соціальна психологія, юридична психологія, кримінальне право та процес тощо.

Розкриттю сутті криміналістичних версій присвячені праці В.Ф. Асмуса, Р.С. Белкіна, А.М. Васильєва, А.І. Вінберга, А.Ф. Волобуєва, С. О. Голунського, І.Ф. Герасімова, Л.Я. Драпкіна, А.Ф. Зелінського, А.В. Іщенко, І.М. Лузгіна, А.М. Ларіна, Г.М. Мінковського, І.Ф. Пантелєєва, Р.Д. Рахунова, О.О. Старченка, М.С. Строговича, Б.М. Шавера, А.Р. Шляхова та інших.

У криміналістичній літературі приділялася належна увага технології побудови та перевірки криміналістичних версій та їх етапам. Так, наприклад, на думку І.Ф. Герасімова, Л.Я. Драпкіна [2], динамічна структура криміналістичних версій складається з шести основних етапів, які утворюють механізм побудови версій, а саме: 1) дослідження за допомогою аналізу, синтезу, узагальнення, абстрагування, аналогії, моделювання та інших методів всього інформаційного масиву, вже зібраного у кримінальній справі; 2) визначення шуканого, ще невідомих (невстановлених) обставин; 3) виявлення проблемної ситуації; 4) формування фактичної бази версії, яка створюється з інформації, яка групується навколо невідомих обставин справи; 5) формування теоретичної бази версії за рахунок певних основних джерел додаткової інформації; 6) формування версійного умовиводу за допомогою фактичної та теоретичної баз (логічних посилок).

Волобуєв А.Ф. [3] виокремлює три етапи процесу побудови криміналістичних версій: 1) отримання вихідної інформації; 2) її логічна обробка; 3) власне формулювання версій.

Однак, у наукових працях не описані основні завдання органів досудового розслідування, які необхідно вирішити під час процесу побудови та перевірки криміналістичних версій. Тому, *метою статті* є наукове обґрунтування та класифікація основних завдань суб'єктів досудового розслідування на етапах побудови та перевірки криміналістичних версій.

Отже, на нашу думку, *криміналістична версія* — це об'єктивне припущення стосовно об'єктивної та суб'єктивної сторони певного злочину, що витікає з фактичних підстав і логічних міркувань та вимагає відповідної перевірки для з'ясування істини у кримінальному провадженні.

Кожний процес, як й процес побудови та перевірки криміналістичних версій, має певні етапи його реалізації. На нашу думку, є чотири етапи цього процесу, а саме: підготовчий, пошуково-формуючий, операціональний та оцінний. Розглянемо кожен з цих етапів та їх конкретні завдання, що повинні вирішувати суб'єкти досудового розслідування.

Отже, *перший етап — підготовчий*. На ньому відбувається підготовка до процесу побудови та перевірки криміналістичних версій. Цей етап є дуже важливим для усього процесу розслідування кримінального провадження. Тому що тільки тоді, коли суб'єкт досудового розслідування буде добре озброєний знаннями, що стосуються певного злочину, та збере якомога більше фактичних даних та інформації стосовно злочинного факту, тільки тоді він зможе раціональніше та найбільш ефективно спланувати розслідування злочину.

Основними завданнями суб'єктів досудового розслідування на підготовчому етапі є:

- встановлення злочинного факту (злочин було вчинено; злочин не був вчинений (тобто, наприклад, сталися: природна смерть, самогубство або нещасний випадок); був вчинений інший злочин (тяжкі тілесні ушкодження, які спричинили смерть);
- з'ясування змісту відомостей про злочинне явище та їх вірогідності;
- збір і накопичення окремих фактів, які стосуються конкретно злочинного явища;
- вивчення обставин досліджуваного злочинного явища, збір фактів;
- вивчення закономірностей злочинного явища;
- формулювання та виділення усіх важливих елементів, ознак, властивостей, характеристики об'єктів дослідження;
- послідовний поділ множини об'єктів (за однією ознакою поділу; без повторів та без пропусків) на підмножини, з використанням принципу «від загального до конкретного»;
- систематизація та узагальнення усіх можливих параметрів об'єктів; виділення вузлових точок, які характеризують вивчаємий об'єкт з позиції раніше сформульованої мети;

– ранжування об'єктів дослідження шляхом розміщення ознак об'єктів в певному порядку, за принципом зростання або зменшення будь-якої ознаки, властивості, характеристики;

– відбір доцільних деталей, елементів, ознак, властивостей, характеристик об'єктів дослідження, а також відбір недоцільних, тобто тих що виключають можливість обирати їх як достовірні фактичні данні;

– упорядкування деталей, елементів, ознак, властивостей, характеристик об'єктів досудового розслідування за певними критеріями;

– узагальнення отриманих юридично значимих фактичних даних та інформації стосовно злочинного факту.

Слід зазначити, що *фактичні дані та інформація отримуються з:*

1) *речових доказів;*

2) *офіційних документів* — протоколів слідчих (розшукових) дій; висновків судової експертизи; документів, що містять результати негласних слідчих (розшукових) дій тощо;

3) *будь-яких інших джерел* — Інтернету, ЗМІ, випадкових джерел, пліток тощо;

4) *наукових джерел* — даних природних, технічних та інших наук (криміналістики, психології, судової медицини, судової психіатрії, біології, зоології, фізики, хімії й ін.);

5) *узагальнень правозастосовної практики* — практичного досвіду слідчої, оперативно-розшукової, прокурорської, судової, експертної діяльності;

6) *життєвого й професійного досвіду* суб'єкта правозастосовної діяльності.

Другий етап процесу побудови та перевірки криміналістичних версій — це пошуково-формулюючий. На цьому етапі відбувається власне сам процес висунення криміналістичних версій. *Побудова криміналістичної версії* — це пізнавально-вольовий, креативний процес формування ідей, припущень або умовиводів стосовно сутності злочину або окремих обставини події, яка має ознаки злочину. Тобто побудова криміналістичних версій це процес створення гіпотези, яка надасть пояснення ще не поясненим явищам, фактам, подіям. Головним елементом будь-якої гіпотези є припущення, яке містить ті знання, які були здобуті на першому етапі висунення версій, внаслідок узагальнення фактів, що стосуються досліджуваної події.

Основною метою побудови криміналістичних версій є перехід від імовірності до достовірності шляхом пізнання подій минулого або

передбачення подій майбутнього. Основними завданнями суб'єктів досудового розслідування на пошуково-формулюючому етапі є:

- зіставлення юридично значимих фактичних даних та інформації стосовно злочинного факту з наявними узагальненнями правозастосовної практики в аналогічних кримінальних провадженнях;
- виведення всіх можливих логічних наслідків (фактів, явищ, закономірностей), які повинні існувати в разі істинності окремих версій;
- визначення загальних об'єктивних закономірностей й механізмів злочинної події;
- розпізнання закономірностей, механізмів, тенденцій, логіки, мотивів злочинця;
- формування імовірних зовнішньообумовлених та внутрішньообумовлених мотивів злочинця;
- визначення сутності та імовірних причин злочину, зв'язків злочинного явища з фактичними даними;
- виведення логічної послідовності та зв'язку між діями злочинця та його мотивацією;
- ретроспективний та перспективний аналіз об'єкта прогнозу та його оцінка для передбачення наслідків динаміки або статички його імовірного майбутнього;
- здійснення подальшого збору інформації, що стосується конкретного правопорушення та її систематизація;
- формування припущень та умовиводів на основі підстав та встановлення логічного зв'язку між ними; при цьому суб'єктам побудови криміналістичних версій необхідно поставити перед собою та іншими сім ключових запитань (у прямій послідовності та у послідовному поєднанні): хто? (суб'єкт), що? (об'єкт), навіщо? (мета), де? (місце), чим? (засоби), як? (метод, спосіб), коли? (час) та намогтися винайти відповіді на поставлені питання шляхом пошуку ідей або припущень;
- генерування припущень та ідей стосовно сутності злочину або окремих обставини події, яка має ознаки злочину, побудова версій;
- аналіз ідей та припущень, при цьому суб'єкти досудового розслідування повинні винайти усі аргументи «за» та «проти», тобто обґрунтувати кожну з них; при цьому необхідно також комбінувати ідеї, припущення, це сприятиме їх взаємному покращенню та доповненню;
- оцінювання ідей, припущень стосовно сутності подій, процесів та явищ конкретного злочину за такими критеріями: 1) дуже гарна, оригінальна ідея або припущення, найбільш імовірна; 2) ма-

лоймовірна ідея або припущення, однак можлива; 3) неймовірна ідея або припущення, суперечить наявним фактичним даним;

– відбір з припущень та ідей найкращих з них для висунення версій;

– виведення та формування криміналістичних версій щодо певного факту;

– визначення провідних, другорядних, допоміжних, запасних криміналістичних версій та тих, що не мають значення для конкретного злочину;

– проведення ретельної перевірки стосовно того чи всі можливі версії були побудовані;

– планування заходів перевірки криміналістичних версій, визначення конкретних завдань, строків та виконавців; розставлення пріоритетів стосовно першочергових (тобто які необхідно перевірити у першу чергу) та другорядних (тобто які мають другорядне значення для перевірки) криміналістичних версій;

– пошук можливостей для перевірки або реалізації версій; при цьому кожну з них необхідно оцінити за критеріями — неможливо перевірити, важко перевірити, можна реально перевірити. Адже ідея (припущення) може бути блискучою, яркою, незвичайною, зовнішньо достовірною, однак можливостей для її перевірки або реалізації в даний момент досудового розслідування просто немає;

– визначення напрямів досудового розслідування кримінального провадження;

– планування засобів, способів, методів та прийомів перевірки версій.

Третій етап — це операціональний. На цьому етапі власне відбувається процес перевірки криміналістичних версій, тобто реалізація плану перевірки сформованих варіацій версій. *Перевірка криміналістичних версій* — це діяльність, яка спрямована на встановлення юридично значимих фактичних обставин, які підтверджують або спростовують ідею, припущення або умовивід, які складають зміст версії. *Основною метою перевірки криміналістичних версій* є встановлення істинності або хибності висунутого припущення або умовиводу про юридично значимі події або факти задля забезпечення об'єктивності істини у кримінальному провадженні.

Важливою умовою під час перевірки криміналістичної версії є необхідність не тільки пояснити раніше відомі факти, але й виявляти нові. Послідовність перевірки криміналістичної версії визначається

практичними умовами досудового розслідування та судового провадження.

Основними завданнями суб'єктів досудового розслідування на операціональному етапі є:

- здійснення паралельної одночасної перевірки декількох версій;
- обов'язкова перевірка суперечливих даних до повного уточнення та усунення розбіжностей;

- уточнення та розширення юридично значимих фактичних даних і інформації;

- співставлення положень, виведених із версії з дійсним положенням речей;

- удосконалення ідей, припущень конкретної криміналістичної версії, шляхом залучення нових або додаткових деталей, вузлів, ознак, характеристик, властивостей, параметрів, які стають відомими під час перевірки версії та які підлягають обов'язковій перевірці для з'ясування їх єдності з іншими вже перевіреними об'єктами;

- порівнянням усіх можливих логічних наслідків (фактів, явищ, закономірностей) з результатами експертиз, гласних і негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, — для встановлення факту їх існування в реальній дійсності;

- відкидання непотрібних версій, які не знайшли свого підтвердження;

- знаходження відповідей на сім ключових запитань (у прямій послідовності та у послідовному поєднанні): хто? (суб'єкт), що? (об'єкт), навіщо? (мета), де? (місце), чим? (засоби), як? (метод, спосіб), коли? (час) шляхом перевірки фактичних даних;

- проведення ретельної перевірки, чи всі висунуті версії були перевірені.

Четвертий етап — оцінний, тобто завершальний. Основними завданнями, що повинні вирішити суб'єкти досудового розслідування на цьому етапі є:

- порядкування усіх наявних фактичних даних або наявної інформації, дотримуючись таких принципів: а) *комплексність* — тобто ураховуються усі взаємодіючі чинники, фактичні дані та уся наявна інформація; б) *випередження* — тобто здійснюється з урахуванням зміни у часі та прогнозуванням наслідків слідчих (розшукових) дій; в) *достовірність* — усі фактичні дані повинні бути достовірними, та несуперечливими; г) *чіткість* — усі параметри, елементи, ознаки, властивості, характеристики об'єктів досудового

розслідування повинні бути чітко сформульовані та недвозначними;
д) *об'єктивність* — усі фактичні данні за необхідністю можна перевірити;

– здійснення якісної та кількісної оцінки всіх зібраних доказів, що обґрунтовують висновок про істинність тієї чи іншої версії;

– обґрунтування висновку про істинність однієї з перевірених версій і хибності інших (у результаті перевірки має зберегтися одне пояснення розслідуваної події).

Слід зазначити, що в результаті перевірки всі версії можуть бути спростовані, а отримані у ході перевірки докази та не процесуальна інформація може стати основою для побудови нових версій. Й тоді етапи можуть повторюватися то тих пір доки висунута версія перестає бути припущенням, а стає достовірним знанням, яке встановлює об'єктивну істину. Отже, *результатом перевірки припущень або умовиводів криміналістичних версій повинно стати або:*

1) встановлення істинності висунутого припущення або умовиводу, тобто доказування (вини особи, її причетності до злочину тощо);

2) встановлення хибності припущення або умовиводу, тобто спростування;

3) зміна ступеню вірогідності припущення або умовиводу (з основних він може перейти у другорядний).

Слід зазначити, що у залежності від виду криміналістичної версії (слідча, оперативно-розшукова, судова, експертна, адвокатська) засоби, способи, методи та прийоми перевірки будуть різними. Так, наприклад, слідчі версії перевіряються переважно за допомогою гласних та негласних слідчих (розшукових) дій або за дорученням слідчого за допомогою оперативно-розшукових заходів; оперативно-розшукові — за допомогою оперативно-розшукових заходів; судові — за допомогою судових дій; адвокатські — за допомогою адвокатських дій; експертні — за допомогою науково-технічних експертних досліджень із застосуванням загальнонаукових і спеціальних лабораторних методів. Експертні версії повинні знайти своє підтвердження в інших матеріалах кримінального провадження.

У залежності від обставин, перевірка криміналістичної версії відбувається за допомогою процесуальних і не процесуальних дій, при чому не процесуальні дії у деяких випадках можуть дати найбільш суттєві й надійні результати, у такому випадку не процесуальна дія за допомогою процесуальних засобів, способів, методів

та прийомів повинна знайти своє підтвердження слідчим шляхом та повинна бути оформлена як доказ. Необхідно підкреслити, що перевірка криміналістичних версій не може базуватися на застосуванні нормативно несанкціонованих засобів, способів, методів і прийомів, а також не може перевірятися за допомогою не валідних методик, які науково не обґрунтовані та перебувають на стадії експериментальної перевірки. Отже, криміналістичну версію можна вважати перевіреною й підтвердженою лише в тому випадку, якщо сукупність доказів (фактичних даних) були отримані за допомогою процесуальних дій та надійними, достовірними методиками.

Підводячи підсумки, необхідно зазначити, що запропоновані у статті основні завдання, які повинні вирішити суб'єкти досудового розслідування на етапах побудови та перевірки криміналістичних версій, уточнюють та розширюють сферу наукового та практичного знання та сприяють розвитку у суб'єктів досудового розслідування криміналістичної компетентності за рахунок забезпечення більш глибокого розуміння ними сутності процесу побудови та перевірки криміналістичних версій, а це у свою чергу сприятиме досягненню найбільш ефективних результатів у процесі досудового розслідування та розкриття злочину.

Список використаних джерел

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України*: закон України від: 13.04.2012 № 4651-VI із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на від 15.08.2012, підстава 5076-17 — Електрон. дан. (1 файл) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. — Назва з екрану.
2. *Криміналістика*: учеб. для вузов / *И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкина, Е. П. Ищенко* и др.; под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина. — 2-е изд., перераб. и доп.— М.: Высш. шк., 2000.— 672 с.
3. *Криміналістика*: підручник / [Берназ В. Д. та ін.]; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х.: ХНУВС, 2011. — 665 с.
4. *Криміналістика* (криміналістична техніка): курс лекцій / за ред. П. Д. Біленчук, А. П.Гель, М. В. Салтєвський. — К.: 2001 р.

ОСНОВНЫЕ ЗАДАЧИ ОРГАНОВ ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ НА ЭТАПАХ ПОСТРОЕНИЯ И ПРОВЕРКИ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ ВЕРСИЙ

А. Н. Цильмак

Автор в статье выделяет четыре этапа процесса построения и проверки криминалистических версий (подготовительный, поисково-формирующий, операционный и оценочный) и в соответствии с этими этапами определяет конкретные задачи, которые должны решить субъекты досудебного расследования. Отмечает, что благодаря выделению конкретных основных задач будет возможным глубокое понимание субъектами досудебного расследования сущности процесса построения и проверки криминалистических версий; своевременное выявление ошибок и их устранение; достижение эффективных результатов в процессе досудебного расследования и раскрытия преступления.

THE MAIN OBJECTIVES OF THE PRELIMINARY STAGES OF THE INVESTIGATION ON THE CONSTRUCTION AND TESTING OF FORENSIC VERSIONS

O. Tsilmak

The author of the article identifies four stages of the process of building and testing of forensic versions (preparatory, search-and-forming, the operational and evaluation) and in accordance with these stages determines the specific tasks that have to solve the subjects of pre-trial investigation. It notes that through the provision of specific major tasks will be possible deeper understanding of the subjects of the pre-trial nature of the process of building and testing of forensic versions; timely detection of errors and their elimination; achieving effective results in the pre-trial investigation and detection of crime.